

УДК 37.091.2:343.85-053.6

ОЛЕНА ЄВЛАНОВА
(Полтава)

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Представлено основні напрями профілактичної та виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками. Виявлено специфіку функціонування загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації.

***Ключові слова:** делінквентна поведінка, підлітки-правопорушники, школи соціальної реабілітації, професійні училища соціальної реабілітації.*

У час суспільно-економічних змін у країні, як у період кризи, так і у процесі виходу з неї, виникають нові та загострюються старі проблеми, зокрема проблемними зонами в розбудові суспільства є делінквентна поведінка підлітків та зростання підліткової злочинності. Для таких підлітків є характерною орієнтація на особисте матеріальне благополуччя, життя за принципом „як забажається” та самоствердження за будь-яких умов і будь-яку ціну.

Проте подібна ситуація в молодіжному середовищі позбавляє суспільство перспективи встановлення у найближчому майбутньому соціальної рівноваги і благополуччя. Так, за статистичними даними МВС, неповнолітні в 2009-2010 навчальному році скоїли на 20,6 % злочинів більше, ніж у минулому. Зросла на 29 % кількість рецидивних злочинів серед неповнолітніх, що свідчить про недостатній рівень індивідуальної реабілітаційної роботи з підлітками, які вже вдавалися до протиправних дій.

За іншими даними, у складі груп неповнолітні скоїли на 22,2 % злочинів більше. З цього приводу викликає занепокоєння ситуація в Донецькій, Одеській та Харківській областях. У цілому відсоток злочинів такого типу складає майже 40 % від загальної кількості злочинів, скоєних підлітками в минулому навчальному році. Такий стан справ став наслідком недостатньої роботи з формування правосвідомості учнів, превентивної роботи з ними, що має бути організована соціальними педагогами як штатними працівниками загальноосвітніх навчальних закладів. Як бачимо, інтерес та потреба вивчення цієї проблеми зумовлена не лише необхідністю її теоретичної розробки, але і практикою сучасної соціально-педагогічної роботи. Серед пріоритетних завдань суспільства не втрачають своєї актуальності визначення чинників делінквентної поведінки та їх усунення, профілактика та попередження підліткової злочинності, а також вироблення основних принципів реабілітаційної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Вивчення проблеми подолання підліткової злочинності та корекції делінквентної поведінки неповнолітніх є багатоаспектною. Серед науковців достатню увагу необхідності її розробки приділяють юристи, які ініціювали систему законів щодо кримінальної відповідальності підлітків (В. Бурдін), розпочали підготовку організації ювенальної юстиції. Т. Кальченко окремо вивчала питання запобігання злочинності неповнолітніх спеціальними органами та установами. Соціологи досліджували наркоситуацію в Україні та пов'язану з цим делінквентну поведінку неповнолітніх (В. Лазаренко), її зумовленість трансформаційними процесами в суспільстві (А. Демичева). Серед фахівців у галузі пенітенціарної педагогіки розробкою питання про перевиховання та ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників займалися О. Беца, С. Горенко, В. Кривуша, В. Пірожков, В. Синьов та інші дослідники.

Майже в усіх своїх роботах дослідники зазначають, що серед найбільш поширених чинників делінквентної поведінки є несприятливі соціальні умови розвитку дитини, а також особливості її характеру і темпераменту. За результатами досліджень академіка В. Синьова в підлітків-правопорушників можна виявити завищену самооцінку, що є своєрідною реакцією на недооцінку з боку дорослих, а грубість як намагання здаватися більш дорослими [7, с. 105].

Західні вчені також занепокоєні ситуацією щодо зростання підліткової злочинності. У своїх роботах вони намагаються визначити основні причини виникнення цього явища. Так, Д. Гарбаріно зауважує, що однією з причин скоєння підлітками різних злочинів є їхня бідність та невдоволеність життям, відчуття покинутості та непотрібності їхнього існування [8; 9], адже найчастіше підлітків об'єднує у групи їхня психологічна та емоційна схожість. У зв'язку з цим американських психологів і соціальних працівників непокоїть також поширення суїцидальної поведінки підлітків. Так, кількість суїцидів

порівняно з 1950 роком зросла на 400 %. Згідно з останніми статистичними даними Центру контролю та попередження захворювань, 15 % американських підлітків досить серйозно розглядають можливість скоєння суїциду. Близько 12 % хлопців будують плани щодо майбутнього суїциду, а 5 % здійснюють свої наміри. Крім того, 2 % хлопців роблять спроби здійснити таке самогубство, яке допоможе вразі невдачі отримати своєчасну медичну допомогу. Дівчата на відміну від хлопців частіше замислюються над можливістю скоєння суїциду, але набагато рідше втілюють свої плани, вибираючи інший спосіб привернути до себе увагу, зокрема злочину діяльність. Тому психологи і педагоги, які проводять дослідження в цій сфері, постійно зауважують на необхідності ретельно продуманої, цілеспрямованої і скоригованої роботи щодо профілактики правопорушень та виправлення делінквентної поведінки серед підлітків.

Виходячи зі сказаного вище, мета статті передбачає узагальнення основних чинників зростання підліткової злочинності, розкриття ролі загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації у вихованні неповнолітніх, які схильні до правопорушень і злочинної діяльності.

Як показало проведене дослідження, до соціальних змін найбільш уразливими є підлітки. Навіть досить забезпечені сучасні діти можуть відчувати страх перед майбутнім, боятися стати дорослими, досить боляче переживати зраду, самотність. Надто небезпечними для життя і поведінки підлітків є засоби масової інформації, а особливо телебачення, де широко пропагується насильство, жорстокість, зухвалість. Унаслідок зайнятості батьків діти залишаються позбавленими належного контролю, не знають куди себе подіти і чим зайнятися, відчуваючи свою непотрібність. Такі діти найчастіше акумулюють свій протест через делінквентну поведінку, скоєння правопорушень, злочинів. Першим кроком у вирішенні цієї проблеми стало ухвалення Міністерством освіти і науки України наказів щодо профілактики підліткової злочинності. Так, згідно з наказом МОН України від 13.09.10 щодо подолання злочинності серед неповнолітніх та організації профілактичної роботи, превентивне виховання та профілактичну роботу з подолання злочинності серед неповнолітніх було визнано одним із пріоритетних напрямів виховної роботи з дітьми та молоддю.

Подоланню негативних явищ у середовищі неповнолітніх та підліткової злочинності має сприяти система превентивних заходів. Серед таких заходів можна виділити: розширення мережі гуртків у позашкільних навчальних закладах, діяльність яких спрямована на професійну орієнтацію; взаємодія шкіл із працівниками правоохоронних органів; проведення спільно з медичними працівниками профілактичних оглядів учнів ЗНЗ і ПТНЗ на предмет раннього виявлення наркологічних захворювань; проведення анкетувань учнів із метою вивчення залежності їх від шкідливих звичок, виявлення дітей, які зазнають фізичного чи психічного насильства; здійснення соціальними педагогами соціально-педагогічного патронажу сімей, у яких виховуються діти з делінквентною поведінкою, проведення індивідуальної роботи з батьками та учнями, уживання комплексних заходів щодо повернення дітей до навчання; застосування новітніх профілактичних методів, зокрема навчання учнів навичкам вирішення конфліктів ненасильницьким шляхом за допомогою медіаторів (посередників), створення в навчальних

зкладах шкільних служб порозуміння, діяльність яких дозволяє формувати у школярів навички співпраці, будувати ефективну систему вирішення конфліктних ситуацій у закладі, забезпечувати психологічно здорове середовище в учнівському колективі [9].

Особлива відповідальність нині покладена на заклади соціальної реабілітації – загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, у яких навчаються підлітки, які скоїли правопорушення, але ще не досягли віку, коли вони можуть нести кримінальну відповідальність за подібні вчинки. Діяльність цих закладів регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859 (859-93-п) „Про організацію діяльності спеціальних навчально-виховних закладів для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання”.

Згідно з указаним нормативно-правовим документом загальноосвітня школа соціальної реабілітації є державним закладом освіти, до якого підлітки направляються судами у встановленому законом порядку. Школа соціальної реабілітації має створити належні умови для життя, навчання та виховання учня, підвищення його загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечити правове виховання та соціальний захист в умовах постійного педагогічного режиму.

У школах соціальної реабілітації неповнолітні утримуються в межах установленого судом терміну, але не більше трьох років. У виняткових випадках неповнолітні можуть утримуватися до досягнення ними 15 років, якщо це необхідно для завершення навчального року. Учні шкіл соціальної реабілітації, яким виповнилося 15 років, але вони не стали на шлях виправлення, за ухвалою суду за місцезнаходженням зазначеного закладу можуть бути переведені до училища соціальної реабілітації. Це переведення може здійснюватися в межах терміну, установленого ухвалою суду, що застосував примусовий захід виховного характеру, але не більше трьох років.

Професійне училище соціальної реабілітації також є державним закладом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, направлення підлітків до якого здійснюється судами у встановленому законом порядку. Училище соціальної реабілітації має створити належні умови для життя, навчання та виховання кожного учня, підвищення його загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечити правове виховання та соціальний захист в умовах постійного педагогічного режиму.

Кожен педагогічний працівник закладу соціальної реабілітації і, у першу чергу, соціальний педагог, має вирішувати важливі завдання, зокрема: підтримка сім'ї у проблемах, пов'язаних із навчанням і вихованням дитини; допомога дитині в усуненні причин, що негативно впливають на її виховання і навчання; залучення дітей, батьків, громадськості до організації і проведення соціально-виховних заходів, акцій; розпізнавання і вирішення конфліктів, що зачіпають інтереси дитини з метою запобігання серйозних наслідків; консультування дітей і батьків або осіб, які замінюють батьків, із питань подолання проблемних життєвих ситуацій; виявлення запитів, потреб дітей і розробка заходів допомоги для конкретних учнів із залученням фахівців відповідних установ і організацій; допомога педагогам у вирішенні конфліктів із дітьми.

Зрозуміло, що соціальний педагог виконує великий об'єм роботи, адже його клієнтами є учні, їх батьки, члени родини. Тому пріоритетне значення набуває виконання таких професійних функцій: 1) діагностичної (постановка „соціального діагнозу“ на основі вивчення індивідуальних особливостей дітей і соціально-побутових умов їх життя, сімейного і найближчого соціального середовища, виявлення позитивних і негативних впливів і різного роду проблем); 2) освітньо-виховної (забезпечення цілеспрямованого педагогічного впливу на поведінку і діяльність дітей і дорослих, залучення до співпраці всіх соціальних інституцій); 3) організаційної (організація суспільно цінної діяльності дітей і дорослих, педагогів і волонтерів у вирішенні завдань соціально-педагогічної допомоги, підтримка виховання і розвитку кожного неповнолітнього, сприяння реалізації реабілітаційних планів і програм); 4) прогностичної (участь у програмуванні, прогнозуванні, проектуванні процесу подальшого соціального розвитку кожного вихованця); 5) комунікативної (залучення волонтерів, населення мікрорайону до соціально-педагогічної роботи); 6) охоронно-захисної (використання наявного арсеналу правових норм для захисту прав та інтересів вихованців) 6) посередницької (представництво інтересів дитини та її сім'ї не лише в навчальному закладі, але й за його межами).

Фахова діяльність працівників закладів соціальної реабілітації регламентується такими документами: тексти адміністративних документів із соціально-реабілітаційної роботи, закони і підзаконні акти щодо забезпечення прав дитини; посадові інструкції; перспективний, календарний план роботи на рік, місяць, тиждень; циклограма або графік роботи на тиждень, місяць, затверджений керівником установи; графік тематичних групових консультацій, графік індивідуальних консультацій для окремих категорій вихованців; проекти або програми з окремих найбільш актуальних напрямів соціально-педагогічної роботи; документація з обліку правопорушень, відхилень у розвитку, конфліктів у колективі; документація з питань опіки, реєстрації за місцем проживання і працевлаштування, захисту прав дитини в органах МВС і судових органах; облік звернень батьків, учителів, учнів і звіт про вирішення поставлених ними проблем; дані про вивчення соціального складу сімей, соціального портрета кожного вихованця, класу, школи як суб'єктів освітнього процесу; облік заходів із соціального захисту дітей із соціально неблагополучних сімей; методичні рекомендації для батьків; методичні рекомендації для класних керівників, учителів щодо вирішення проблем соціального життя вихованців і подолання конфліктів у міжособових стосунках; систематизована інформація міських і районних соціальних служб для батьків і дітей; права і обов'язки соціальних педагогів і правників закладів.

Отже, проведені дослідження дозволили встановити, що діти-правопорушники мають індивідуальні особливості, які треба враховувати при визначенні стратегії індивідуально-виховної та соціально-педагогічної роботи з такими дітьми. Ось чому робота з дітьми у школах та професійних училищах соціальної реабілітації повинна базуватися на продуктивних ідеях педагогіки співробітництва. Ми погоджуємося з думкою В. Синьова, що в роботі з неповнолітніми, які скоїли злочин, крім проаналізованих у статті особливостей підліткового віку необхідно враховувати поглиблення потягу

до романтики, підвищення інтересу до протилежної статі, а на цьому ґрунті – і до власної особистості.

Безперечно, подана стаття не висчерпує всіх аспектів педагогічної роботи з профілактики правопорушень і злочинів серед неповнолітніх. Подальшого вивчення потребують організаційно-педагогічний, функціонально-змістовий, науково-методичний і структурно-організаційний напрями щодо ефективного вирішення існуючих проблем делінквентної поведінки неповнолітніх у закладах соціальної реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник / В. Л. Васильев. – М. : Юридическая литература, 1991. – 454 с.
2. Дулов А. В. Судебная психология : учеб. пособие / А. В. Дулов. – Минск, 1975. – 453 с.
3. Забезпечення правового та психолого-педагогічного супроводу дітей з асоціальними проявами у поведінці в умовах закладу соціальної реабілітації : метод. пос. / укл. Ю. Луценко, О. Шиян. – К. : ПЦ «Фоліант», 2009. – 136 с.
4. Новая концепция пенитенциарной системы / под ред. И. В. Штанько, В. А. Левочкина. – К. : РИОКИВД, 1995. – 280 с.
5. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова. – М., 1983. – 155 с.
6. Радов Г. Пенітенціарна ідея. Думки на тему / Г. Радов. – К., 1997. – 140с.
7. Синьов В. Пенітенціарна педагогіка в основних запитаннях і відповідях : навч. посібник / В. Синьов, В. Кривуша. – К., 2000. – 123 с.
8. Garbarino James. Lost Boys: why our sons turn violent and how we can save them. – New York : Free Press, 1999. – 274 p.
9. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.mon.gov.ua.
10. Організація реабілітаційної роботи в школах соціальної реабілітації [Електронний ресурс] // Режим доступу : revolution.allbest.ru/pedagogics/00091554.html.

ЕЛЕНА ЕВЛАНОВА

РОЛЬ УЧРЕЖДЕНИЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ В ВОСПИТАНИИ ПОДРОСТКОВ С ДЕЛИНКВЕНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

Представлены основные направления превентивной и воспитательной работы среди несовершеннолетних правонарушителей. Установлены особенности функционирования общеобразовательных школ и профессиональных училищ социальной реабилитации.

Ключевые слова: делинквентное поведение, подростки-правонарушители, школы социальной реабилитации, профессиональные училища социальной реабилитации.

YELENA YEVLANOVA

PRIORITY DIRECTIONS OF WORK WITH TEENAGERS ON PREVENTIVE MAINTENANCE OF OFFENCES

This article reveals the main ways of preventive and educational work with juvenile delinquents. The also features of functioning of comprehensive schools and professional schools of social rehabilitation.

Keywords: delinquant behavior, juvenile delinquents, schools of social rehabilitation, professional schools of social rehabilitation.

Одержано 4.10.2010 р., рекомендовано до друку 2.11.2010 р.